

ADRIÁNYI GÁBOR

AZ 1855-ÖS OSZTRÁK KONKORDÁTUM MAGYAR VONATKOZÁSAI

I. Ferenc József trónra lépésekor, 1848. december 2-án egy megingott Osztrák Birodalom és egy függetlenedő Magyarországot talált a hagyományos Habsburg családi politikával szemben. Nemcsak vallásos neveltetésénél, anyja, Zsófia főhercegnő befolyásánál, családja hagyományánál fogva, hanem elsősorban a birodalom berendezkedéséből adódóan tudta, mit jelent a katolikus egyház támogatása. Ő is, mint új rendszerének megalkotói, Schwarzenberg herceg, Bach és Thun miniszterek – akik mind egy egységes birodalmat tartottak szem előtt – meg volt győződve arról, hogy lehetetlen politikai egységet teremteni anélkül, hogy ehhez az egyházat segítségül ne hívják. Ehhez azonban az egyház és állam közötti vitás kérdések megoldására, a késői jozefinizmus felszámolására, sőt magára az egyház egységesítésére, azaz egy, a Szentszékkel kötött megegyezésre volt szükség. Így született meg az 1855-ös konkordátum, amelyben Metternich herceg harmincéves fáradozásának gyümölcsét látta,¹ és amelyről Bach később így nyilatkozott: „Láttam, hogy a kereszténységben milyen erők rejlenek. Ezeket törekvéseinkkel akartam összekötni, céljaink szolgálatába állítani. Ezért javasoltam egy konkordátum megkötését. Ez az olasz és magyar kérdések megoldását volt hivatva szolgálni, valamennyi politikai és nemzeti előítéletet leküzdeni”².

A kor legjelentősebb egyházpolitikusa Joseph Othmar Rauscher volt³. Már nagyapja és apja 76 éven át szolgált a császárt, ő maga 17 éven keresztül az ún. Keleti Akadémia rektora és mint ilyen Metternich állandó és egyházi ügyekben legbefolyásosabb munkatársa volt. 1844-től Ferenc József tanára, majd 1849-től seckau püspök. 1853 óta bécsi érsek. Érzelmileg magyarellenes volt, és már 1844-ben a magyar függetlenségi mozgalomban egyházellenes tendenciát vélt felfedezni, míg magában az egyházban a birodalom fennállásának és egységének a zálogát látta⁴.

Ferenc József trónra lépésekor megbízást kapott, hogy a birodalom újjászervezésével kapcsolatban egyházpolitikai terveit, amelyek természetesen a Monarchia egységesítését kellett hogy támogassák, előadja. Tervezetét 1849. január 29-én nyújtotta be az udvarnak. Ennek a tervezetnek és merőben új egyházpolitikának az eredményét rögzítette az 1849. március 4-i ún. olmützi oktrojált alkotmány, amely az egyházat számos korlátozás alól ugyan felmentette, ugyanakkor azonban teljesen az állam érdekeinek szolgálatába állította. A Rauscher szellemében fogant olmützi alkotmány egyházügyi és tanügyi rendelkezései – amelyeket Magyarországon a szabadságharc leverése után hirdettek ki – a kormányt cselekvésre készítették. Elsősorban azért, mert az alkotmány 2. §-a az állam és egyház viszonyának tisztázását írta elő. Ez viszont olyan fontos és kényes ügy volt, amelynek megoldása meghaladta mind a kultuszminiszter, mind az udvar hatáskörét. Az egyházat is meg kellett kérdezni. Ezért Thun miniszter úgy döntött, hogy mindazon tartományok egyházfőit tanácskozársra hívja Bécsbe, akikre az alkotmány vonatkozott. Mivel ez Magyarországon még nem volt érvényes, az egyetlen meghívott magyar főpásztor, Scitovszky János pécsi püspök csak mint megfigyelő vett rajta részt.

Az 1849 májusában és június elején megtartott konferencián a vezető szerepet természetesen annak szellemi kigondolója, Rauscher vitte. Ő készítette el a tárgyalások prog-

ramját, a miniszternek benyújtott hét javaslat közül ötöt ő dolgozott ki, a kormánnyal folytatott tárgyalások levezetésére felállított bizottság is tulajdonképp csak Rauscherből állott⁵. A püspökök javaslatait azonban a kormány nem fogadta el, sőt, az egyházi egységesítés gondolatának felmerülésével újabb áthidalhatatlan nehézségek is jelentkeztek. Nevezetesen az, hogy hogyan lehet egy általános érvényű rendelkezést, mint amilyen egy konkordátum, az egész birodalomra kiterjeszteni, a speciális egyházi jogokkal rendelkező Magyarországra, Csehországra és a Lombard–Velencei Királyságra.

Rauscher, hogy tervezetét megmentse, két nagy tanulmányt dolgozott ki. Az elsőnek ez volt a címe: „A magyar és a többi koronatartomány egyházi viszonyainak egységesítése”.⁶ Ebben a Pragmatica Sanctio szellemében azt követelte, hogy az egyházi állapotok ugyanolyanok legyenek Magyarországon, mint a birodalom többi tartományában, a birodalmi házassági törvények pedig a magyar viszonyokhoz igazodjanak. Rauscher a második elaborátumában a magyar királyi főkegyúri jogokkal foglalkozott.⁷ Ezekről ugyanis Bécsben nem óhajtottak lemondani, és súlyosabb problémát jelentettek, mintsem röviden át lehetett volna siklani fölöttük. Rauscher itt is kifejtette, hogy a magyar királyi főkegyúri jogok az összbirodalom érdekével összhangba hozhatók, ezek nemcsak hogy nem akadályozzák egy általános rendelkezés bevezetését, hanem arra jogot is adnak. Az uralkodó az egyházi vagyont illetően Magyarországon is ugyanolyan jogokkal rendelkezik, mint a birodalom többi tartományában. Mint írta: „Magyarországnak most az összbirodalomba mint annak szerves részének kell belépnie, vagyis jogait és kötelességeit a többi tartományával kell azonosítani. Következésképpen Magyarországon is az egyház javait éppen úgy meg kell adóztatni, mint Csehországban és az osztrák tartományokban, és ezekre a javakra Magyarországon sem szabad nagyobb igényt tartani, mint a nevezett helyeken”⁸. Rauschernek sikerült a következőkben a kormányt arról is meggyőzni, egy konkordátum által nyújtott lehetőségek az összbirodalom érdekében megéri, hogy az állam a házasságügyekben bizonyos engedményeket tegyen. Így került sor az ausztriai házassági törvények revíziójára, illetve a konkordátum megkötésének elhatározására.

Hám János kinevezett primás megalázó lemondatása után az udvar jelöltje, Scitovszky lett a magyar egyház feje⁹. Ő a forradalmat elítélte, az udvarhoz pedig híven ragaszkodott. De lojalitása nem akadályozta meg őt abban, hogy nemzete és egyháza érdekét ne szolgálja. A szabadságharc leverése, a nemzet béklyóba szorítása a katolikus egyházat is minden fönntartás nélkül, a felső klérus általános aulikus beállítottsága ellenére is az általános ún. passzív rezisztencia táborába vitte. Ennek a csendes egyházi ellenállásnak lett a vezéralakja az új primás – kitartó, szívós ellenzéki politikájának is volt köszönhető, hogy a nemzet eljutott az 1867-es kiegyezéshez¹⁰.

Első és legfontosabb teendője, mint Karl Geringer bárónak, a császári biztosnak mondta, a magyar egyházi élet újjáépítése volt.¹¹ Hiszen a bécsi udvar az egyházban a forradalom cinkosát látta, püspököket menesztettek, papokat végeztek ki, vetettek börtönbe, egyházi intézményeket katonai célokra lefoglaltak, birtokokat kifosztottak. Scitovszky azonban azt is világosan felismerte, hogy a Monarchia egységesítésével nemcsak primási jogait, hanem az egész magyar katolikus egyház sajátos helyzetét is veszély fenyegeti. Nem habozott a harcot felvenni. Egyházpolitikájának kiindulópontja az volt, hogy a magyar püspököket közös megbeszélésre hívta. Tisztában volt ugyanis azzal, hogy a kibontakozás útját és az egységesítő törekvések kiküszöbölését csak akkor találja meg, ha az egész püspöki karral együttműködik.

Hosszas előkészítő tárgyalások, levelezések és bizottsági munkák után erre a püspök-kari konferenciára Esztergomban, 1850. augusztus 25. és 31. között került sor. A tizenegy ülésen három érsek és tizenhárom püspök vett részt. Döntéseiket a királynak tizenhárom felterjesztésben hozták tudomására, a hivatalos iratokat pedig mind a Szent-széknak, mind a bécsi minisztériumnak elküldötték¹². A bécsi nuncius, Michele Viale-Prelá és IX. Piusz pápa támogatta ugyan a magyar törekvéseket¹³, de a kormány és Rauscher nem nézték jó szemmel az esztergomi értekezletet, főként mivel ott szóba kerültek a magyar primási jogok is. Ezek pedig egyáltalán nem illettek bele az egységesítési tervekbe. Thun miniszter a beadványokkal csak 1851 tavaszán foglalkozott és csak az év késő őszén volt hajlandó a magyar püspöki kar bizottságát tárgyaláson fogadni. Ez a bizottság a primáson kívül három püspökből állt¹⁴ és 1851. november 18-a és december 2-a között tízszer ülésezett. Kézzelfogható eredményt semmiben sem ért el. A miniszter és a hivatalnokok ígéretei nagy általánosságban mozogtak, belőlük semmi kötelezettség nem származott, de arra jók voltak, hogy a magyar püspököket magukról lerázzák.

Mivel a püspöki kar bizottságának tárgyalásai Bécsben nem jártak sikerrel, a püspökök abban állapodtak meg, hogy újabb tanácskozásokra gyűlnek össze. A megbeszéléseket két körülmény is sürgette: a magyar házasságügyek rendezetelensége és a császár tervezett magyarországi útja. Az értekezlet 1851. június 7-én ült össze a budai primási palotában és három napig tartott. Rajta három érsek, tizenegy püspök és a pannonhalmi főapát vett részt. Döntéseiket tizenegy pontba foglalták és a primást felhatalmazták, hogy terjessze fel ezeket a császárnak¹⁵. Nem kell mondani, hogy ezek a kérelmek is süket fülekre találtak Bécsben.

Annál is inkább, mert Rauscher már 1852. május 10-én megkapta a császártól megbízatását, hogy fogjon tárgyalásokba a konkordátummal kapcsolatban, és ezek októberben Bécsben már meg is kezdődtek. Már az első megbeszéléseken világossá vált mindkét fél célja. A kormány a politikai egységesítés eszközének szánta a konkordátumot, tehát feltételnek szabta a tartományok egyházjogi különállásának és sajátosságainak megszüntetését. A Szenszék pedig igyekezett egy olyan magas egyházi színvonalhoz ragaszkodni, hogy a konkordátummal semelyik egyházi tartomány színvonala – főként a magyar egyház privilegizált helyzete – kárt ne szenvedjen. A kormány tehát követelte a politikai színezetű magyar primási jogok eltörlését vagy legalábbis pusztá címre való csökkentését. A Szenszék pedig úgy vélte, egy konkordátum nagy előnyöket nyújtana az egyháznak, míg a primási jogok csökkentése lényegesen nem rontaná a magyar egyház helyzetét. Ezért a nuncius azt javasolta a pápai államtitkárságnak, hogy a primási harmadfokú fellegbíteli bíróság eltörlésével a primási joghatóságot csökkenteni lehetne, és ebbe Scitovszky zúgolódás nélkül bele is egyezne¹⁶.

A Szenszék határozott állásfoglalásából a kormánynak be kellett látnia, hogy a konkordátummal kapcsolatosan a magyar püspökök legalább látszólagos bekapcsolása nélkül nem dönthetnek. Formailag kinevezték tehát a primást, a kalocsai és a zágrábi érseket a konkordátumbizottság tagjának és Bécsbe idézték őket. Az érsekek 1853. február 12. és március 5. között üléseztek. Tanácskozásaik jegyzőkönyvét és kívánságait, amelyeket 35 pontban foglaltak össze, a nuncius a pápai államtitkárságnak is felterjesztette. De választ nem kaptak, mint ahogy a Bécsbe idézett lombardiai és velencei püspökök is Rauscher, illetve a bizottság utasítására válasz nélkül térhettek vissza házájukba¹⁷.

A Szenszék most maga dolgozott ki egy konkordátumtervezetet, ezt a pápa jóváhagyása után Giacomo Antonelli bíboros államtitkár 1853. augusztus 9-én írta alá, és két

ügyiratból állt. Az első egy megmutatható útmutatás volt a nuncius számára, a második pedig egy titkos, amely azt jelezte, végső esetben meddig mehet el a nuncius az engedmények terén. Mindkettőhöz tartozott azonfelül egy kilenc szakaszból álló instrukció is. Ebből két kérdés magyar ügyet, méghozzá a prímási méltóságot és a király püspököket nyugállományba helyezõ jogát érintette, míg a nyilvános instrukció öt pontja, a titkosnak pedig egy pontja szintén a magyar egyház helyzetével foglalkozott¹⁸. A tárgyalások mégis teljesen megfeneklettek. A kormányt elkeserítette a Szentszék magas követelése, fõként a házasságügyet illetõen, IX. Piusz pápa pedig arról panaszkodott, hogy Rauscher, aki idõközben bécsi érsek lett, nem az egyház, hanem a liberális kormány érdekeit tartja szem elõtt¹⁹.

A pápa Rauschert 1854 júliusában Rómába hívta. A meghívó a tervezett Szeplõtelen Fogantatás tanának ünnepélyes kihirdetésére, december 8-ra szól. Amikor Scitovszky értesült errõl, elhatározta, hogy korábbi tervét megváltoztatva maga is elmegy Rómába, hiszen a dogmakihirdetésre õ is meghívót kapott. A magyar prímás két hónapig idõzött IX. Piusz vendégeként Rómában, hatszor fogadta õt a pápa magánkihallgatáson, és természetesen érintkezésbe lépett a kúria minden befolyásos bíborosával, hivatalnokával is. Hamar belátta, hogy a Szentszék, az egyház érdekét Ausztriában, Lombardiában és Velencében biztosítandó, mindenképpen konkordátumot akar kötni. Ezért egy „humillimum promemoriában” a Szentszéknek csak arra kérte, hogy a konkordátum Magyarországra nézve ne legyen érvényes, mert egy egységes összbirodalmi konkordátummal a magyar egyház csak veszítene²⁰. A különbségeket Magyarország és a birodalom között részletesen is felsorolta.

Amikor azonban Scitovszky 1854. október 31-én Rómába érkezett, vele egy idõben egy másik magyar prelátus is az Örök Város földjére tette lábát, Simor János, a bécsi kultuszminisztérium osztálytanácsosa. Természetesen megbízatással érkezett. Fõnöke, Thun miniszter nem kisebb feladattal bízta meg, minthogy Scitovszky összes lépését Rómában puhatolja ki és hiúsítsa meg intervencióját. Simor a megbízatásnak eleget is tett és hét hosszú, német nyelvû levélben számolt be megbízójának római tevékenységérõl. Ezeket Thun gróf még a császárnak is felolvasta.²¹ Simor információit a prímás kíséretõtõl, Schirgl András kanonoktól és Scheiber László titkártól szerezte. Így aztán a prímásnak nemcsak minden lépésérõl tudott, hanem pro memoriájának tartalmáról is. Azonkívül végigjárta mindazokat a hivatalokat és személyeket, ahol és akiknél a prímás megfordult – a pápától a bíboros államtitkárig –, és cáfolta Scitovszky állításait. Jelentõs az 1854. november 11-én kelt beszámolója. Ebben részletesen leírja: hogyan folyt le Antonelli államtitkárnál kihallgatása. Amikor az államtitkár felemlítette, hogy több püspök szerint is egy konkordátum az egész Monarchia számára sem nem szükséges, sem nem elõnyös, öt pontban sötét színekkel ecsetelte a magyar egyház állapotát és eszme-futtatását, így fejezte be: „Segítség csak Ausztriától jöhet. Márpedig Ausztria ezt a támogatást csak akkor tudja teljes mértékben nyújtani, ha a Monarchia egysége mind politikai, mind egyházi szempontból teljes. Következésképpen nem lehet az egyház barátja az, aki a konkordátumnak Magyarországra vagy más koronatarományra való kiterjesztésének szükségességét tagadja”²². Simor azt is írta továbbá, hogy kihallgatásáról Rauschert is informálta, aki õt arra kérte, hogy készítsen egy dolgozatot a magyar viszonyokról – elsõsorban a privilegium foriról – és ezeket példákkal is illusztrálja²³.

Scitovszky megpróbálta még az utolsó pillanatban Danielik János kanonokot, mint szakértõt, a tárgyalásokba bekapcsolni²⁴. A kormány, amelyet Simor is értesített, természetesen megakadályozta a tervet. Danieliknek egyszerűen megtagadta az útlevét ki-

adását. Rauscher különben is kereken kijelentette: Ferenc József vagy az egész birodalomra érvényes konkordátumot köt, vagy semilyet. Így aztán 1855. január 30-án már azt jelenthette Bécsbe, hogy a konkordátum kiterjesztése az egész birodalomra biztosítva van. Szó szerint: „Miatán a Szentatya a fennálló viszonyokról pontosan tájékoztatva lett, szóban tudomásomra hozta, hogy belátja, a konkordátumot az egész birodalomra ki kell terjeszteni, csak azt kívánja, hogy az osztrák és olasz püspökök ugyanolyan jogokkal bírjanak, mint a Monarchia többi püspöke”²⁵. Más szóval: a magyar egyház szempontjait Róma elejtette a lombardiai és velencei püspökök érdekében.

Rauschernek azonban Rómában még két igen komoly nehézséget kellett megoldania. Az első az egyházi feletti polgári vagy katonai bíraskodást illette. Ismeretes, hogy az 1849. november 3-i császári rendelet megszüntette Magyarországon az egyházi bíróságok joghatóságát polgári vétségek tekintetében és azokat a katonai törvényszékek elé utalta. Ezt a csak Magyarországon, a többi osztrák tartományban viszont nem foganatosított rendelkezést 1852. augusztus 3-án a katonai határőrvidékekre is kiterjesztették. Ismeretes az is, hogy ennek a rendeletnek az alapján Magyarországon hét püspököt fosztottak meg hivatalától, számos papot elítéltek, sőt kivégeztek. A határőrvidékeken sorozatos visszaélésekre is sor került, ezekről Josip Juraj Strossmayer diakovári püspök a császárnak és Rómának is jelentést tett. Ott természetesen azonnal a konkordátummal kapcsolatos tárgyalás anyagává tették. Simor és Rauscher feladata éppen az volt, hogy bebizonyítsák, a magyar klérus már régen a forradalom és szabadságharc előtt elvesztette korábbi mentességét. Végül is így született meg a konkordátum titkos artikulusa, amely püspökök, papok elleni perek aktáit a Szentszéknek betekintésre bocsátotta. A másik kérdés a magyar püspökök kinevezésének módjával kapcsolatban merült föl. A kormány az apostoli királyi cím alapján a „conferre”, kinevezés szóhoz ragaszkodott, míg a Szentszék helyette a „megnevezést” kívánta. Végül is a kormány a conferre szóról lemondott, a konkordátum 19. cikkelye az „ajánl vagy megnevez” kifejezést használja.²⁶

Az így, Haynald Lajos akkori erdélyi püspök szavai szerint, a magyar egyház legkisebb befolyása nélkül²⁷ 1855. augusztus 18-án megkötött konkordátumnak öt cikkelye rosszabbította az egyház helyzetét Magyarországon, 22 nem változtatta. Az egyetlen javulást az új házassági jogi perrendtartás jelentette, amelyet a gyakorlatban az új Codex bevezetéséig, 1917-ig alkalmaztak. A konkordátum mint állami törvény 1867-ig, a kiegyezésig jogérvénnyel bírt, azután azonban nem, mert a király azt a nemzet megkérdezése nélkül kötötte, 1867 után pedig sem az országgyűlés, sem a felelős magyar kormány nem ismerte el. Mint egyházi törvény viszont egészen az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásáig, 1918-ig érvényben volt, jóllehet rendelkezéseit a magyar püspökök – mivel ők is törvénytelennek tartották – nem tartották be²⁸.

Az az egyházpolitikai bázis, amelyre Scitovszky végső fokon támaszkodott, és amely a magyar egyház sajátosságának egyik gyökerét alkotta, a primási jogok voltak. Amikor tehát az egységesítés politikája megkezdődött, elkezdődött a támadás a primási joghatóság ellen is. Ennek állomása volt 1852-ben a zágrábi püspökség érseki rangra emelése és 1853-ban a lugosi püspökség felállítása is. Scitovszky tiltakozott ellenük mind Bécsben, mind Rómában és történelmi érvekkel bizonyította, hogy mindkét egyházmegye továbbra is a primás joghatósága alá tartozik, annál is inkább, mert az alapító pápai bulla ezeket onnét nem vette ki²⁹. De Scitovszkynak kemény harcot kellett vívnia jogaiért a konkordátumot követő években is, mégpedig mind a bécsi kormány, mind pedig a Szentszék ellenében. 1856-ban a nuncius a konkordátumra való hivatkozással még a primási bíróságot, tehát a harmadik, ún. fellebbviteli szentszékét is felfüggesztette. A küzdelem-

ből mégis Scitovszky került ki győztesen. 1855. július 5-én részletes emlékiratban és egy történelmi kimutatásban hozta a Szentszék tudomására jogait³⁰, az abszolutisztikus kormányzat lazításával pedig lassanként via facti visszaállította kiváltságait, így a primásiai harmadfokú szentszéket is.

Scitovszky, miután Rómából hazatért, a magyar egyház érdekében azonnal egy püspöki értekezlet összehívását tervezte, ezért már 1855. január 25-én hivatala valamennyi főpásztorral levelezésbe lépett és javaslataikat kérte. Az értekezletre mégsem került sor. Úgy döntöttek, hogy megvárják, míg a konkordátum szövege véglegesen elkészül, és nyilvánosságra hozzák. Miután tehát a konkordátumot megkötötték, és ismeretessé vált, hogy vele kapcsolatban 1856 tavaszán Bécsben püspöki tanácskozások lesznek, Scitovszky felhívással fordult a magyar püspökökhöz, tegyék meg észrevételeiket a meg egyezés cikkelyeivel kapcsolatban. Miután a megjegyzések beérkeztek – Palugyay Imre nyitrai püspök még később is küldött egy igen terjedelmes iratot –, a primás tanácsosaival többnapos tanácskozást folytatott. Ezekben a sajátos magyar szempontokat, kívánságokat dolgozták ki. Az aktákat a nuncius is megkapta, amelyek nemtetszését váltották ki. Jelezte is Rómába, hogy a tervezett bécsi konferencián a legnagyobb nehézség a magyar primás részéről várható³¹.

Az 1856. április 6-tól 10-ig Bécsben tartott értekezleten a magyar egyházat húsz főpásztor képviselte. Az a belső feszültség és elégedetlenség, amely bennük volt a konkordátum nélkülük való megkötése miatt, már a második ülésen heves vitában robbant ki. Amikor ugyanis Erdélyi Vazul nagyváradi görögkatolikus püspök kívánságokkal állt elő, a nuncius kijelentette, hogy az értekezlet célja nem új megállapodás kötése, hanem a konkordátum cikkelyeinek értelmezése. Erre viszont Scitovszky primás kért szót. Teljes szólásszabadságot követelt a tárgyalások egész menetére, valamint azt a jogot, hogy a döntések ellen mind a császárnál, mind a pápánál fellebbezni lehessen. Ezzel kapcsolatban kifejezetten jelezte a magyar egyház elégedetlenségét az egész konkordátummal. A következőkben a magyar püspökök észrevételeiket írásban tehették meg. Nem kell bizonyítani, hogy kívánságaikat figyelembe se vették. A bécsi konferencia a magyar püspökök számára éppen olyan fiaskó volt, mint az eddig megtartott értekezletek.³²

Így azonban a konkordátum sorsa is megpecsételődött Magyarországon. Simor János, aki a konkordátum híve volt, amikor 1867-ben Scitovszky örökébe lépett, és már mint új primás az első püspökkari konferenciát vezette, a nuncius sürgetésére felvetette: a kiegyezés előestéjén nem volna-e jobb, ha a magyar püspökök a konkordátum alapján állnának, azaz annak utólagos parlamenti jóváhagyását sürgetnék, revideálta álláspontját. A püspökök ugyanis egyhangúan elvetették tervét. Mint Szenczy Ferenc szombathelyi püspök mondta: a bécsi kormány az ország törvényeivel együtt az egyházat is el akarta temetni, ezért kötötte meg a konkordátumot magyarországi érvénnyel.³³ Haynald Lajos pedig, aki a püspöki kar erre vonatkozó memorandumát³⁴ a Szentszéknek eljuttatta, a bécsi nuncius szemrehányásaira így válaszolt: „Amikor a konkordátumot megkötötték, a magyar alkotmány hatályon kívül volt helyezve. Ha tehát a magyar püspökök nem akartak minden törvényesség nélkül maradni, kénytelenek voltak azt elfogadni. Közben azonban megváltoztak az idők, az alkotmány helyreállt. Éppen ezért nem hivatkozhatnak a püspökök a konkordátumra, hacsak nem akarják magukat és a katolikus egyházat számtalan bajba keverni”³⁵.

Rauscher egy politikai állameszmét, az egységesítő újabszolutizmust használta fel az egyház céljaira, jogai messzemenő érvényesítésére. Az önkényuralom kora azonban már lejárt. Amikor ez a politikai eszme megbukott – márpedig rövidesen! –, akkor vele együtt megbukott Rauscher egyházpolitikája és annak gyümölcse, a konkordátum is. A konkordátum múltó vihar volt a magyar katolikus egyház életében.

Jegyzetek

A konkordátumnak régebbi, de ma is nélkülözhetetlen irodalma: *Hussarek, Max*: Die Verhandlung des Konkordates vom 18. August 1855. Wien, 1922.; *Uő*: Die Krise und die Lösung des Konkordates vom 18. August 1855. Wien, 1939.; *Weinzierl-Fischer, Erika*: Die österreichischen Konkordate von 1855 und 1933. Wien, 1960.; magyar, osztrák és vatikáni levéltári adatok alapján: *Adriányi, Gabriel*: Die Stellung der ungarischen Kirche zum österreichischen Konkordat von 1855. Róma, 1963.

- 1 Metternichnek 1855. augusztus 27-én keltezett levele Rauscherhez, Bécsi Érseki Levéltár, Rauscher hagyaték. Rauscherhez írt levelek, Nr. 168.
- 2 Idézi *Weinzierl-Fischer*: 40.
- 3 Legújabb összefoglalás bő irodalommal: *Gatz, Erwin*: Joseph Othmar von Rauscher. In: Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder. Bd. 3 (1785–1945) Berlin, 1983. 596–601.
- 4 *Wolfsgruber, Coelestin*: Friedrich Kardinal Schwarzenberg. I. Leipzig, 1906, 237.
- 5 *Wolfsgruber, Coelestin*: Josef Othmar Cardinal Rauscher. Fürsterzbischof von Wien. Freiburg i. Br. 1888. 110.
- 6 *Wolfsgruber*: Rauscher. 116.
- 7 Haus-Hof und Staatsarchiv, Bécs, Schwarzenberg hagyaték, Ministerrat, Nr. 1411/1850 részletesen idézi *Adriányi*: 35.
- 8 Uo. 35.
- 9 Császári kinevezés: 1849. július 21; pápai megerősítés: 1849. szeptember 28. Vö.: *Adriányi, Gabriel*: Ungarn und das I. Vaticanum. Köln–Wien, 1975, 26–31.
- 10 *Pusztaszeri László*: Scitovszky János hercegprímás politikai portréja. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. I. Budapest, 1989. 137–171.; *Rajczy Péter*: A „hazaáruló” Scitovszky. In: Egyházak a változó világban. Szerk.: *Bárdos István–Beke Margit*. Esztergom, 1991, 553–557.
- 11 MOL Budapest, Geringeri lvtár 1849. Nr. 1470.
- 12 *Adriányi*: Die Stellung 54–65.
- 13 Lásd uo. a bécsi nunciaturai anyagot 64–68.
- 14 Ezek a primáson kívül Ranolder János veszprémi, Karner Antal győri és Haynald Lajos erdélyi püspökök voltak. A tárgyalás anyagára: *Adriányi*: uo. 69–74.
- 15 Uo. 75–78.
- 16 Uo. 80.
- 17 Uo. 81–83.
- 18 Uo. 83–87. az érintett pontok olasz eredetiben.
- 19 *Wolfsgruber*: Rauscher 143. jegyzet.
- 20 A tárgyalásokra a nunciaturai és Simor-féle teljes levelekkel: *Adriányi*: Die Stellung 88–108; a „humillimum promemoria” 145–146.
- 21 Lásd Franz Zenner segédpüspök levelét Rauscherhez, közli: *Adriányi*: uo. 89. 3. lábjegyzet.
- 22 Uo. 91–92.
- 23 Simor 12 oldalas tanulmánya „De privilegio fori clericorum in Hungaria ante annum 1848”, saját kezűleg írva megtalálható a Bécsi Érseki Levéltárban Rauscher hagyatékában, Nr. nélkül.
- 24 Uo. 101. 16. lábjegyzet, 94–95.
- 25 Uo. 101. 16. lábjegyzet.
- 26 Uo. 101–108. Rauscher leveleivel.
- 27 Uo. 116.; Primási Levéltár Esztergom, Cat. D. fasc. VIII. Nr. 2110/1855–1855. április 24.
- 28 Uo. 117–121.
- 29 Uo. 109–116. főként nunciaturai levelekkel.
- 30 Uo. 109–116.
- 31 Az eseményekre uo. 123–126. a nuncius levele 1856. március 28-ról kelt, uo. 126. 6. lábjegyzet.
- 32 Összefoglalva uo. 127–130.
- 33 *Török Jenő*: A katolikus autonómia mozgalom 1848–1871. Budapest, 1941. 78. VI. és 3381. sz. melléklet.
- 34 Uo.
- 35 Uo. 353.